

**İSLÂM FİLOZOFLARINDA
BİLİM SINIFLAMASI VE
SOSYOLOJİ ANLAYIŞI**

Yazar
Nural SAVCI

© Copyright 2025

Bu kitabın, basım, yayım ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanhđı bandrolü ile satılmaktadır.

Bu kitapta yer alan fikirler ve düşünceler yazara ait olup, hiçbir kurum veya kuruluşun görüşünü yansıtmamaktadır. Bu kitap, "İslâm Filozoflarında Bilim Sınıflaması ve Sosyoloji Anlayışı" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ISBN

978-625-375-858-5

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Kitap Adı

İslâm Filozoflarında Bilim
Sınıflaması ve Sosyoloji Anlayışı

Yayıncı Sertifika No

47518

Editör

Zeki ARSLANTÜRK

Baskı ve Cilt

Vadi Matbaacılık

Yazar

Nural SAVCI

Bisac Code

SOC039000

ORCID iD: 0000-0002-7536-3143

DOI

10.37609/akya.4031

Yayın Koordinatörü

Yasin DİLMEN

Kütüphane Kimlik Kartı

Savcı, Nural.

İslâm Filozoflarında Bilim Sınıflaması ve Sosyoloji Anlayışı / Nural Savcı; ed. Zeki Arslan Türk.

Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2025.

316 s. ; 135x210 mm.

Kaynakça var.

ISBN 9786253758585

GENEL DAĞITIM
Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Bizi daha rahat yaşamaya yönelik olan teknoloji ilmi gelişmelerin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. İlimin anası olarak hiç şüphesiz felsefeyi görmekteyiz. Felsefe bilgi teorisi (epistemoloji), varlık teorisi (ontoloji) ve fiil (action) teorisi adı verilen konularda kendi içinde tutarlı bir yorumlama biçimi olup, yaklaşık yirmi yedi asra yaklaşan zamandan beri aklın önderliğinde insanın kendini onun çevresini saran eşya ve olayları anlamaya yönelik bir çaba içerisinde. Felsefe aynı zamanda akli aşan konularla da hemhal olmuştur.

Felsefe ile iştigal eden kişiler yani filozoflar, varlığın mahiyeti, bilginin doğuşu ve kaynağı, hareket ve iradenin sebebi üzerinde belli metodlar ve kanunlar içinde düşünürler. Varlıkları ve olayları, beş duyunun verileri ile yorumlar, kendini tatmine çalışırlar. Bütün bu çalışmalar geçmişten günümüze bir binanın yapıtaşlarını oluşturarak onu günümüz insanın ulaştığı noktaya getirmedeki konumu açısından çok mühim olup, ilmin cihan şumul oluşu hakkında bizi tekrar düşünmeye itmektedir. Cihanşumul diyorum çünkü, bir takım yanlış kanaatlere göre ilim dünyasını ve insanlığa kazandırdıklarını sadece Eski Yunan'a irca edenlere seslenmek istiyorum. Eğer Abbasiler döneminde tercüme faaliyetleri finanse edilmemiş olsa idi, Avrupa'nın Rönesans'ı yaşama fırsatı bulabilmesi mümkün olmazdı. Rönesans'ın yaşanmaması da Avrupa'nın teknik ilerlemesinin mümkün olmaması demektir. İlimlerin gelişimi bir veya birkaç milletin veya kültürün katkılarıyla değil de, bütün kültürlerin evrensel hikmetin yeryüzündeki tecellisine kendi çaplarında katkıda bulunmalarıyla hizmet etmişlerdir. Dolayısıyla kültürler arasında organik bir bağ kurulması gayet tabidir.

İslam'ın felsefeye ve dolayısıyla ilme yaptığı katkılar şüphe götürmez bir gerçek olmasına rağmen günümüzde tam tersi mantalite hüküm sürmektedir. Bunda İslam dünyasında felsefeye yönelik hücumların ve felsefe ile iştigal eden kişilerin zındıklıkla suçlanması, belirli bir

dönemde felsefi çalışmaların rafa kaldırılmasına ve dolayısıyla ilmi zihniyetten mahrum bir toplum yapısıyla günümüz sosyal problemlerine zemin hazırlanmıştır. Oysa felsefeye ön yargı ile bakılmasa idi, şu andaki yerimizden daha yukarıda olabilirdik.

Belirli bir dönemde felsefeye karşı yöneltilen eleştirilere rağmen İslam dünyasında geniş muhtevalı ilmi çalışmalar yapılmış olup, ilmin bu günkü seviyeye gelmesinde kültürlerin evrensel hizmetindeki katkıları oldukça yüksektir.

Toplumların inkişafı için fikri dinamizm şarttır. Bu dinamizm geçmişten günümüze yapılmış olan çalışmaların sentezi ile mümkün olmaktadır. İşte bu amaçla eskilerin değerli eserlerini incelemeye rağbet etmek gerekir. Bizde bu tip anlayış kayıp olduğundan, cevher değerindeki bir çok marifet, ilim hazinelerinde saklı kalmış, kimse o hazineleri tetkik etme lüzumunu görmemiştir. Daha doğrusu batı felsefesi ile ilgili eserlere iştihak derecesinde bağlanma İslam mütefekkirlerinin eserlerini incelemeye meydan bırakmamıştır.

Okuduğum eserlere baktığımda batıda yetişen filozofların sözleri ve eserleri onlar tarafından ortaya konan esaslar çerçevesinde açıklanıyor. Mesela pedagoji alanında eserlere baktığımızda çocuğu ilk keşfeden kişinin Jean Jack Rousseau olduğu yazılmakta, ilk sosyolog olarak Comte kabul edilmekte ve onların kendi toplum yapılarına göre ortaya koyduk teşhis ve tedaviler bizde de hiçbir değişikliğe ve şartlara uygunluğu göz önüne alınmadan ortaya konulmuştur. Yine batılı filozofların, ilim adamlarının sözlerini zıttını teyit eden hakikat keşfedilmedikçe o düşünceler istisnasız kabul edilmekte ayrıca bir hakikat ne kadar kesin ve doğru olursa olsun Doğu menşei taşıyorsa düşünce dünyamızda yer bulamıyor.

Oysa batılılar düşüncenin nereden geldiğine değil, bizzat kendisine bakıyorlar. Bizlerde bu kompleksden kurtulup ön yargılarımızdan arınarak ilme hizmet etmek maksadıyla İslam filozoflarının ilim tasnifine bakmamız, ehemmiyetlerine binaen insanlığa faydalı olmak maksadıyla yeni araştırmacılara ışık tutacak bilgileri gün ışığına çıkararak ortaya konulan verileri günümüz versiyonu ile tartışmamız gerekmektedir.

Batılı düşünürlerin ilim tasnifinde daha ziyade madeni oluş ve görünüşler, bitkisel varlık ve görünüşleriyle hayvani varlık ve görünüşlerin

topunu ihata ederler. İlim tasnifi hudutları dışına itilen bir çok insani değerler, ilim dışı konular ve aldanmalar olarak yüz üstü bırakılmıştır. İlimler tasnifinde insan, insan olarak tam manasıyla ele alınamamıştır. İnsan kendisini bütün olarak ilmin alanına sokamamıştır.

İslam filozoflarının ilim tasnifinde insan kavramına daha derin yer verilerek ruh ve nefis görüşleri üzerinde durulmuştur. Yine bir nevi sosyoloji ilminin sahasına tekabül eden ahlak, siyaset, iktisat gibi konularda ilim tasniflerinde yer almıştır. Burada devletin vazifesi, kişilerin birbirlerine karşı tavırları, yardımlaşmaları eserlerinde yer almıştır.

Bu çalışmam esnasında birinci el kaynaklara dil probleminde dolayı eğilememiş olmam bir dezavantaj teşkil etmekte olup, çalışmamın temelini oluşturan kaynaklara inmem hususunda menfi bir durum oluşturmuştur.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda İslam filozoflarının sosyoloji anlayışları hakkında yapılmış metodik bir çalışma olmayıp, onların değişik konularda beyan ettikleri fikirleri bir araya getirerek ictimaiyat sahasındaki düşüncelerini derlemeye çalıştım.

Ferdin "ben" "ben" dediği bir dönem cemiyetin çözüldüğü, egoizmin devasız bir hastalık gibi cemiyeti sardığı dönemdir. Emile Durkheim'in da belirttiği gibi cemiyetin kolektif bir ruh ve şuur içinde toplanıp kendini büyük idealler vakfettiği dönemler cemiyetin güçlendiği ve dirildiği devrelerdir. Cemiyetler egoizmalarını yenerek büyük idealler etrafında toplanamadıkça, yüce işler başaramazlar. İşte tüm bunların ışığında kitle psikolojisi, cemiyet şuurunun oluşturulmasının gerektiğini görmekteyiz.

Batıda genç bir ilim dalı olarak bilinen sosyolojinin, İslam dünyasındaki yerini tespit etmek, problemlere getirdiği pratik çözümleri ele alarak günümüzde vuku bulan hadiseler ne şekilde çözümler getirebileceğini araştırmak için İslam filozoflarının görüşlerinin ehemmiyeti ortadadır.

Amacım ilimlerin tek veya belirli bir zümrenin elinde değil, tüm insanlığın ortak çalışmaları sonucunda geliştiğini, bu gelişmelerin ışığında günümüz insanının teknolojik rahatlığa ulaştığı ama bu rahatlığın daha çok insanın maddi ihtiyaçlarına hitap ettiğini, insana yönelik çalışmalarında yapılmış olduğunu, fakat tek taraflı ilmi çalışmalarda gözler

Önsöz

sadece batı düşünürlerine çevrildiği için insan merkezli ilmi faaliyetlerinin arka plana itildiğini doğudan gelen çalışmalara ise kulak tıkandığını müşahede ettim.

İslam filozoflarının da ilme olan katkılarını, insan görüşlerini ve fert bazında ele alınan insandan toplum hayatında neler beklendiğinde ortak olarak nasıl mutlu olabileceğini yollarını görmek maksadıyla sosyoloji anlayışlarına da temas ettim.

Çalışmam da felsefenin mahiyeti ve tarihi seyri içerisinde filozofların, düşünmeye getirdikleri katkıları daha sonra bu çalışmalarını tekrar gün yüzüne çıkaran tercime faaliyetleri ile İslam dünyasının felsefeye getirdiklerini ve son olarak da İslam felsefenin tesirlerini vermek istedim.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1. Felsefe Nedir?	1
2. Bilgi Nedir?	2
3. Bilgiyi Oluşturmada Filozofların Çalışmaları.....	6
4. Batı Felsefesine Göre Bilginin Kaynağı	9
5. Filozofların Toplumda Yüklendiği Görevler	15
BÖLÜM 1	
FELSEFENİN GELİŞİMİ	19
A. TABİAT FELSEFESİ veya KOZMOLOJİK DEVİR	20
1. Miletos Okulu.....	20
2. Herakleitos.....	21
3. Xenophanes.....	22
4. Parmenides.....	22
5. Elealı Zenon.....	23
6. Pythagoras.....	24
7. Empedokles	25
8. Anaxagoras	26
9. Demokritos.....	27
B. ANTROPOLOJİK DEVİR (İNSAN FELSEFESİ)	28
1. Protogoras	28
2. Sokrates.....	29
C. FELSEFEDE SİSTEMATİK DÖNEMİ	31
1. Platon (Eflatun):	31
2. Aristoteles.....	38
D. ARİSTO'DAN SONRA ORTAYA ÇIKAN ÇEŞİTLİ	
FELSEFE EKOLLERİ:	47
1. Hıristiyan Düşüncesinde Felsefenin Yeri	49
2. Skolastik Felsefe.....	51

BÖLÜM 2

FELSEFENİN İSLÂM DÜNYASINA GEÇİŞİ.....	55
A. TERCÜME FAALİYETLERİ	55
B. İSLÂM FELSEFESİ	56
C. İSLAM FELSEFESİNİN DOĞUŞU GELİŞİMİ ve	
BAŞLICA EKOLLERİ	60
İSLÂM FELSEFESİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ.....	64
1. Tabiat Felsefesi.....	65
a) Tabiyyun (Naturalistler)	65
b) Dehriyyun (Maddeciler)	68
c) Batınilik (Karmatî).....	70
d) İhvan-ı Safâ (İslam Ansiklopedistleri)	71
2. Meşşailik.....	79
a) Kindî (801 ?-872?)	81
b) Farabî (870-950)	86
(1) Hayatı.....	86
(2) Metod.....	88
(3) Felsefesi	90
(4) Metafizîği.....	91
(5) Alem görüşü;.....	92
(6) Ulûhiyet Kavramı (Tanrı Anlayışı)	94
(7) Akıl.....	95
(8) Nübüvvet Nazariyesi	98
(9) Farabî'de Bilginin Kaynakları İlimler Sınıflaması.....	109
(10) Siyasi Ve İctimai Görüşleri.....	126
(11) Farabi İctimaiyatının Esasları	128
(12)TASAVVUF	131
(13) FARABİ'NİN TESİRLERİ	132
(14) Farabi Okulu Filozofları.....	135
14.1. Yahya B.Adî.....	135
14.2.Sicistani (H 375- M 915-985)	136
14.3.Ebu Hayyan Tevhidi (Ö. 1023-1033 arası)	136
14.4.Amiri	137
14.5.İbn Miskeveyh (H. 325-421 M. 936-1031)	139
14.6. İbn Heysem.....	144
C. İBN SİNA (980-1037)	145

İçindekiler

1. Hayatı	145
2. Sistemi ve Eserleri	146
3. İlimler Tasnifi	147
3. İlimler Tasnifi	151
4. Bilgi Teorisi ve Mantık	153
5. Tabiat İlimleri	157
6. Psikoloji ve Ruh Görüşü	158
7. Metafiziğe Dair Görüşleri	167
8. Ahlak Ve Tasavvufa Dair Düşünceleri	170
9. Din felsefesi	173
10. Eğitime Dair Görüşleri	176
11. İbn Sina'da Sosyoloji Anlayışı	177
12. İbn Sina Okulu	182
3. İŞRAKİLİK (İLLUMİNİSME) ve SUHREVERDİ	182
a) Hayatı	183
b) İlim Ruh ve Âlem Görüşü	185
c) Nur Felsefesi	186
d) Diğer Görüşleri	186
D. MAĞRİB'DE FELSEFE (Endülüs Meşşâi Filozofları)	187
1. İbn Bacce (Öl.1138)	188
a) Hayatı	188
b)Görüşleri	189
c) Sosyoloji Anlayışı	190
2. İbn Tufeyl (1106-1185)	196
a) Hayatı	196
b)Görüşleri	197
c)Hayy b. Yakzan'ın Muhtevası	198
3. İbn Rüşd (1126- 1198)	201
a)Hayatı	201
b) Eserleri	202
c) Felsefesi	202
E. MEŞŞÂİ EKOLE TEPKİ	215
1.Gazali (H.450/505 M.1058-1111)	215
a)Gazali'nin Devrine Kısa Bir Bakış	215
b) Hayatı	216
c) İlmi Şahsiyeti	219

İçindekiler

d) Eserleri	222
e) İlimler Sınıflaması	223
f) Gazali ve Kelam İlmi.....	235
g) Gazali Ve Felsefe.....	235
h) Gazali'ye Göre Akıl (Akıl-Din Münasebeti)	242
l) Sebeplilik Meselesi	244
i) Ruh Anlayışı (Psikoloji).....	244
j) Gazali'ye Göre Siyaset (Sosyoloji Anlayışı)	247
F.BAĞIMSIZ FİLOZOFLAR	251
1. Abdüllatif Bağdadi (1162-1231)	251
2. Nuşencani (Ebu'l-Feth)	251
3. Ebu'l-Berekat Bağdadi (1078-1166)	251
4. İbn Haldun (1332-1406)	252
b)Eserleri.....	255
c) İlimler Tasnifi	255
d) Metodu.....	256
e) Tarih Görüşü	257
f)Sosyoloji Anlayışı.....	258
G.BİR MUTASAVVIF OLARAK İBN ARABİ	266
1.Hayatı (1165-1240).....	266
2.İbn Arabi'nin İlham Kaynağı.....	269
3.İbn Arabi'nin Eserleri.....	270
4.Metodolojisi	272
5.Görüşleri	273
6.Bilgi Teorisi Ve İlim Tasnifi	274
7.Vahdet-İ Vucut	277
8.İbn Arabi'nin Nefs ve Ruh Görüşü	277
9.Alemin Yaratılışı Yada Ortaya Çıkışı.....	278
10. İbnu'l Arabide Kader Ve İrade Özgürlüğü Sorunu	281
11.Arabide Estetik	282
12.Sosyoloji Anlayışı	282
13.Özet	284
SONSÖZ	289
KAYNAKLAR.....	289

KAYNAKLAR

- Arvasi Seyid Ahmet, *Akıl ve Gönül*, Burak yayinevi, İstanbul, 1996.
- Arvasi Seyid Ahmet, *Türk-İslam Ülküsü*, 7. Baskı, I. Cilt, Burak Yayinevi, İstanbul, 1994.
- Arslan Hüsamettin, *Epistemik Cemaat*, Paradigma, İstanbul, 1992.
- Arslantürk Zeki, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, 3.Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1997.
- Aydın Mehmet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, Cilt 14, İstanbul, 1993.
- Aydınli Yaşar, *İbn Bacce'nin İnsan Görüşü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.
- Aydın Münire, *Müslüman Düşüncülere Göre Ruh Kavramı*, Tebliğ Yayınları, İstanbul.
- Bolay Süleyman Hayri, *Aristo Metafiziği İle Gazali Metafiziğinin Karşılaştırılması*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Bolay Süleyman Hayri, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, 5. Baskı, Akçay Yayınları, Ankara, 1990.
- Burchard-Sonja Brenjes, *İbn Sina*, Çeviren: Oğuz Özgül, Pencere Yayınları, İstanbul, 1979.
- Bilgiseven Amiran Kurtkan, *Sosyal İlimler Metodolojisi*, 3. Baskı, Filiz Yayınları, İstanbul, 1989.
- Condillac, *İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine Deneme*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989.
-
- Çubukçu İbrahim Agah, *Türk-İslam Düşüncüleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.
- Dodurgalı Abdurrahman, *İbn Sina Felsefesinde Eğitim*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Durusoy Ali, *İbn Sina Felsefesinde İnsan ve Kainattaki Yeri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Farabi, *İhsâ-ul- ulûm*, Tercüme: Ahmet Ateş, Maarif Basımevi, İstanbul, 1955.
- Filiz Şahin, *İslâm Felsefesinde Mistik Bilginin Yeri*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- Gazali, *El-Munkızu Min -Ad Dalâl*, Tercüme: Hilmi Güngör, Maarif Basımevi, Ankara, 1960.
- Gazali, *Dinde Kırk Esas*, Tercüme: Hüseyin S. Erdoğan, Hisar Yayınları, İstanbul, 1990.
- Gazali, *Kimya-yı Saadet*, Tercüme:Ali Arslan, Arslan Yayınları, İstanbul, 1992
- Gökberk Macit, *Felsefe Tarihi*, İstanbul, 1974

Kaynaklar

- Güngör Erol, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993.
- Gürsoy Kenan, *Ekzistans ve Felsefe Üzerine Görüşler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988.
- Kâm Ferit-Aynî M. Ali, *İbn Arabî'de Varlık Düşüncesi*, Derleyen: Mustafa Kara, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992.
- Korkmaz Fahrettin, *Gazali'de Devlet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
- Kutluer İlhan, *Akıl ve İtikad*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Kutluer İlhan, *İslam'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Merton R.K., *"The Sociology of Knowledge" Social Theory and Social Structure*, Ninth printing, The Press of Clencoe, Collier Mc Millan Ltd, London, 1964.
- Mücahit Huriye Tevfik, *Farabi'den Abduhâ Siyasi Düşünce*, Tercüme; Vecdi Akyüz, İz Yayıncılık, 1995.
- Özden Ömer, İbn Sina-Descartes Metafizik Bir Karşılaştırma, Dergah Yayınları, İstanbul, 1996.
- Russell Bertrand, *Batı Felsefe Tarihi*, Çeviren: Muammer Sencer, Say Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 1994.
- Rüst İbn, *Faslu 'l Makal*, Çeviren: Bekir Karlıağa, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992.
- Taylan Necip, *Anahatlarıyla İslam Felsefesi*, Ensar Neşriyat, 4. Baskı, İstanbul, 1997.
- Taylan Necip, *Gazali'nin Düşünce Sisteminin Temelleri*, 2.Baskı, İstanbul, 1994.
- Taylan Necip, *İslam Düşüncesinde Din Felsefeleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.
- Uludağ Süleyman, *Felsefe Din İlişkileri*, İbn Rüşt, Dergah Yayınları, İstanbul, 1985.
- Uludağ Süleyman, İbn Arabi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
- Uludağ Süleyman, *İbn Haldun*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- Ülken Ziya Hilmi, *Türk-İslam Feylesofları Antolojisi*, C.I, Yeni Kitapçı, İstanbul, 1935.
- Watt Montgomery, *İslam Avrupa'da*, Tercüme: Hulusi Yavuz, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1989.
- DERGİLER
- M. Harmander vd., *"Sevgi ve Hoşgörü Ortamının Oluşmasında Evrene Bilgece Yaklaşımın Rolü"*, Türk Yurdu, Eylül, C.17., Sayı: 121, Ankara, 1997.

Kaynaklar

- ANSİKLOPEDİLER
- Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C.III,C.XIV, Çağ Yayınları, İstanbul, 1993.
- İslam Ansiklopedisi, C.IV, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1945.
- İslam Ansiklopedisi, C.V, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1968.